

MEGHALT CAMUS

Albert Camus halálának jelentősége meghaladja egy ilyen irodalmi-kulturális széljegyzet kereteit, mint ahogyan élete és munkássága is túlterjedt az irodalom és általában minden interpretálás körén. Amikor néhány esztendővel ezelőtt neki ítelték az irodalmi Nobel-díjat, az irodalom egyes ismerői úgy vélekedhettek, hogy túl korán volt része ebben a megtiszteltetésben, de egészen biztosan nem akadt senki, aki úgy vélte volna, hogy a díjat nem a legmegfelelőbb embernek ítelték, aki későbbi műveivel és cselekedeteivel igazolja ezt a nagy megtiszteltetést. Érezték, hogy ebben az esetben egyéniség áll a könyv mögött és valóban egyéniség állt mögötte mindvégig. A korszerű abszurdum írója korszerűen és abszurd módon vesztette életét. A *Le Figaro Littéraire* január 7-i számában közölt részletek megerősítik ezt, már az első rövid jelentés után szerzett benyomást. Kiderült, hogy amikor Camus Michel Gallimard gépkocsiján elindult Párizs felé, már zsebében hordta ugyanaznap estére Párizsba megváltott vasúti menetjegyét. Felesége is vonattal utazott haza az együttes üdülésről és magával vitte gyermekeit, mert a szünet véget ért és iskolába kellett járniuk. Gallimard váratlanul állított be Canusért és az író — aki nem szerette a gépkocsit — habozott, hogy elfogadja-e a meghívást. Elfogadta — talán a meglepetés kedvéért, a barátság kedvéért, a szép nap kedvéért, a pillanat kedvéért, amelynek minden parányától bárkinek a sorsa függhet. A további részleteket ismerjük. „Hiszen, esküszöm néked, semmi a halál... Egészen egyszerű és egészen világos, kissé ostoba tény, de nehéz felfedezni és kínos elviselni”. Ezeket a sorokat Camus *Caligula* című drámájának első felvonásából idéztük.

A MŰVÉSZET AZ ÉLET BÍRÁLATA

Ezt a címet adta Dragan M. Jeremić, az ismert jugoszláv esztéta, kritikus, a néhány évvel ezelőtt megindult, de az irodalmi életből már eltűnt „neoszimbolista” mozgalom alapítója és teoretikusa, a *Književne novine* 105. számában megjelent cikkének. Az írás azért is érdekes, mert, minden valószínűség szerint, adalék a *Književne novine* és a *Politika* kultúrmelléklete között folyó vitához.

A művészet, állítja Jeremić cikke elején, egyrészt kifejezi az embernek az élet szépségei, értékei iránti szeretetét, másrészt az ember gyűlöletét az élet rút oldala iránt. A művészek bemutatják az élet rútságát fizikai és erkölcsi szempontból, foglalkoznak a társadalmi igazságtalansággal, a háború rémségeivel. Van emellett még egy rossz: a metafizikai rossz — az elmúlás, a halál elkerülhetetlensége, az öregedés, a véletlen végzetes játéka. Mindez elégedetlenséget vált ki az emberből, a művészt pedig arra készteti, hogy kritikai álláspontot foglaljon el a valósággal szemben. Ezért helytelen minden pesszimizmust a társadalommal való elégedetlenséggel magyarázni. Mivel az ember egy személyben fizikai, társadalmi és metafizikai lény, egyfajta rossz az egész emberre hat, s világszemléletét feketére festheti.

Nem az a célja a művészetnek, mondja Jeremić, hogy valamely kor és társadalom képét megrajzolja, hanem az, hogy bemutassa a világnak az emberi tudatban kialakult képét.

Azok az írók, akik metafizikai szemlélethez jutottak, nem lehetnek megelégedve a világgal, s elégedetlenségüket ki is kell fejezniök. Shakespeare, Dosztojevszkij, Kafka, Faulkner műveiben megjelenik a világ káosza, amelyben állandóan súlyos küzdelem folyik a jó és a rossz között. Enélkül lehetetlen megteremteni a művész világát.

A nagy művészet, ezek szerint, az élet bírálatából születik, a kaotikus, tragikus mozzanatok ábrázolásából. A művészet, Jeremić szavaival, fel akar bennünket rázni abból a tévhitünkéből, hogy a világ harmonikus, meg akarja mutatni, hogy minden oldalról veszély fenyeget bennünket.

Az egyes műfajok is a művész kritikáját tükrözik: a tragédia is, a komédia is. De az egyes művészi irányok, a romantika, a kritikai realizmus, az esztétizmus is a valóság bírálatából erednek. Ezért a szocialista művészetnek is kritikai álláspontot kell elfoglalnia mindazzal szemben, ami az életben nem felel meg az emberi normáknak és vágyaknak. A szocialista társadalomban élő művész tudatában van az ideáloknak, s épp ezért kell harcolnia az élet rút oldalai ellen. Habár bizonyos ideálok megvalósultak, a szocializmus művésze tudja, hogy reális minden álom megvalósítását követelni. Hisz a művészet nemcsak avval foglalkozik, ami van, hanem avval is, ami nincs, amire vágyunk.

Ha minden rossz eltűnik az életből, akkor megszűnhet a művészet is, véli Jeremić. A jelenlegi körülmények között azonban a művészet az élet dicsérete és bírálata: dicsőítése annak, ami emberi, ami jó, bölcs, és bírálata az embertelennek, rossznak, abszurdnak. A kettőt nem lehet elválasztani, mert ugyanannak a dolognak, a valóságnak, két oldala. S a legnagyobb művészek, mint Leonardo, egyaránt keresik az ideálisan jót, s ábrázolják a visszataszítót. Anélkül, hogy bírálának a rosszat, lehetetlen magasztalni az emberit, a jót. A művészet voltaképpen bírálata az életnek, s ez csak azoknak okoz gondot, akik a káosz hívei, nem pedig azoknak, akik emberi normák és vágyak szerint megépitett világot kívánnak, fejezi be érdekes cikkét Dragan Jeremić.

SCHWARZ-BART ÁTTÖRTE A BÜVÖS KÖRT

A francia irodalmi díjakról az idén nálunk is annyit írtak, hogy csak úgy kerülhetnénk el az ismétlést, ha egészen egyéni véleményint mondanánk. Már pedig ilyen véleményt kialakítani — ki zárólag a visszhang alapján, tehát a lapok és folyóiratok cikkeiből kiindulva — lehetetlen. A tények azonban tények: a nagy irodalmi díjakat nem az úgynevezett új francia regényírói kapták, akiknek írásai nemcsak a francia, hanem a külföldi irodalmi körökben is nagy port vertek föl. Csupán Claude Mauriac regényét jutalmazták meg a nem túlságosan jelentős Medicis-díjjal. A dolgok nemcsak azért alakultak így, mert a bírálóbizottság kétségtelenül konzervatív volt. Az idén magasabb szinten folyt válogatás és a díjak odaítélése, mert a bizottság sokkal gazdagabb anyagból válogathatott, mint például tavaly.

Valamennyi megjutalmazott mű — legalábbis a beszámolókból ez derül ki — jellegzetes alkotás. Elsősorban is André Schwarz-Bart *Le dernier des justes* (Az utolsó igaz) című regényére, a zsidóság humanizmussal és enyhe pátozzsal teli eposzára vonatkozik ez a megállapítás. Főlölegesenek tartjuk elismételni az íróról és művéről szelvényben-hosszában ismert tényeket, hiszen a Goncourt akadémia döntése után világszerte közismertekké váltak, ezért csak a *Les lettres Françaises* novemberi számában közölt könyvismertetőből idézünk, amely még a bírálóbizottság döntése előtt, tehát a könyv megjelenése által támasztott epés vitavihar folyamán jelent meg.

A cikket Pierre Daix írta, az ő szavait idézzük:

„Évek óta lesem a pillanatot, mikor töri át valaki a deportáció körül keletkezett bűvös kört, mikor győz majd bennünket egy fiatal férfi nő — teljesen mindegy kicsoda — ... arról, hogy a haláltáborokban szerzett élmények tapasztalatok tovább is élnek, még mindig élnek, tehát nem volt minden hiábavaló és céltalan... És megjelent *Az utolsó igaz*. Győzelem! Ez a könyv diadalmasan kitört a bűvös körből, átvágta magát a legnépesebb hallgatás sziklafalán, ami egyre áthatolhatatlanabbá vált a sok tanulmány, okmány, bizonyíték, történelmi munka — Birkenau romjai ellenére is. Az utolsó igaz győzelmet aratott a hallgatás, a hamu csöndje, a sok évvel ezelőtt elszállt füst fölött. Legyőzte a hallgatást, amelynek már-már én is részesévé váltam, azt vallva, hogy leírni, rendszerbe szedni, jellemezni lehet a megölt zsidók tömegét, a krematóriumokban elhamvadt népet, megszólalásra bírni azonban nem lehet... André Schwarz-Bart-nak ez sikerült. Elűzte az árnyakat, elkergette a sötétséget. Sikere mindannyiunké s éppen ezért most rajtunk a sor, hogy könyvének gyümölcsét megérleljük.

CSUPÁN URUGY

A Fémína-díj egy terjedelmére kicsiny, de általános emberi jelentőségű könyvnek jutott, Bernard Privat *Au pied du mur* (A fal tövében) című elbeszélésének. Ez is, akárcsak *Az utolsó igaz*, korszakunk nagy élményeinek mélysegeibe hatol. A történet váza a hadifogság, a hosszú, semmiben elteltő évek kínnszenvedése, amelynek részesel, áldozatai kénytelenek „belemenni a játékba”, s úgy tesznek, mintha élnek. Privat-nak — a prófétahangú Schwarz-Bart-tal ellentétben — van humorérzéke. Nem tekintí kivételnek, természetellenesnek a hadifogoly-sorsot, csupán az emberi lét hiábavalóságának egy megnyilvánulását látja benne. Nem is meglepő, hogy így ír, hiszen Privat — megint csak szembe kell állítani Schwarz-Bart-tal — kifinomult intellektuel, egyik vezetője a tekintélyes Bernard Grasset kiadóvállalatnak.

A fogolyélet keserveit a maga bőrén érezte, de csak tizenöt év elmúltával szánta rá magát, hogy le is írja.

— Nem szeretném, — mondotta a Nouvelles Littéraires november 26-i számában közölt interjúban —, ha könyvem a hadifogolytáborokról összehordott okmányhalmaz újabb dokumentumának tekintenék, vagy holmiféle arcképcsarnoknak. anekdotagyűjtéménynek néznék. Semmiesetre se! Az emlékek, a képek földidézése pusztá jogcím, ürügy volt, mégpedig nem rossz ürügy, hogy megvalósítsam céloimat, s bemutassam az élet egyik valóságos — számomra rendkívül jelentős — oldalát. Nem látok lényeges különbséget egy hadifogoly belső, kis világa és a bennünket körülvevő, szabályaival és szokásaival fölöttünk uralkodó világmindenség között. A fogolytáborban mindannyian a legnagyobb komolysággal vettünk részt egy látszatéletben. Így volt akkor és ott. És most és itt? Az egész társadalmi élet nem más, mint fantazmagória!... Csupán ezt akartam elmondani.”

A ZENIALITÁS NEM TARTÓS VALAMI

Amerika irodalmi életének központi eseménye Faulkner *The Mansion* (A palota) című új könyve, a jövevény Snopes-család trilógiájának harmadik, befejező része. A Snopes-ok már 1929-ben életjelt adtak magukról az író Sartoris című írásában, akkor lépett a nyilvánosság elé ez a család, amely „az utóbbi tíz év alatt szertenyűjtötte csápjait abból a kis faluból, amit úgy hívnak, hogy Frenchman's Band.” Későbbi műveiben is — *The Sound and the Fury* (A hang és düh), *As I Long Dying* (Amíg haldokoltam) és a *Sanctuary* (Szentély) — említést tesz róluk az író, majd 1940-ben kiadja az első Snopes-regényt: *The Hamlet* (Település) címen, a trilógia első részét. A második könyv, *The Town* (A város), 1950-ben látott napvilágot, és most megjelent a harmadik kötet is.

Amint már a cím is sejteti, az új regény a Snopes-ok emelkedéséről szól, a cselekmény azonban — akárcsak az előző két könyvé — több részeseményre tagozódik, és újabb meg újabb sorok tapadnak a regény vázára. Szó esik többek között Mink Snopesről is, aki gyilkosság miatt harmincnyolc évet tölt fogházban. Mink Snopes meg van győződve, hogy Flamm Snopes, a Palota hőse, okozta bukását, ezért egyre csak a bosszún töri a fejét, s végül valóban gyilkol is: a regény végén megöl egy tekintélyes polgárt. A másik mellékszereplő, Flamm fogadott lánya, Linda részt vesz a spanyol polgárháborúban, majd amikor férjét leteríti egy golyó, visszatér Jeffersonba, és rendkívül bonyolult szerelmi viszonyt kezd Gavin Stewenssel, Faulkner állandó olvasóinak egy másik régi ismerősével. Egyébként is, a regényben megtaláljuk az amerikai Dél bukásának teljes szereplőgárdáját, alig változtat valamit rajta Faulkner a Palotában. Régi közismert dolog, hogy Faulkner igen szívesen írt a pusztuló arisztokráciáról meg a feltörekvő, szegénysorsú fehérekről, és egyáltalán nem titkolta haragját, sőt gyűlöletét az utóbbiak iránt. Faulkner nézetei azonban időközben változtak, az *Amíg haldokoltam* című regényben már rokonszenvvel beszél a nyomorúságos sorsban tengődő fehérekről. A Palotában, a bestiális, de imponálóan kitaró Mink Snopes sorsának leírásával és a hatalom csucsán nyomorultan elpusztuló Flamm Snopes halálának ábrázolásával, létrejön a rokonszenv és a gyűlölet egyensúlya.

Grenville Hicks a *Saturday Review* november 14-i számában közölt, Faulkner új könyvéről szóló írásában kiemelve Faulkner

szellemi látóhatárának túgulasát, nem mulasztja el az alkalmat, hogy megállapítsa: a Palota — noha valóban gyönyörű részletekkel találkozhatunk benne — újabb bizonyíték arra, hogy Faulkner alkotóereje 1948 óta apadóban van, öntudatának növekedése elhálványította hajdani eredetiségét.

„Faulknerban — írja a kritikus — volt valami abból, amit lángésznek mondunk. Az, ami Herman Melville-ben is megvolt, amikor a Moby Dicket írta, de később már csak elvétve mutatkozott nála. Tudjuk, hogy a zsenialitás nem tartós valami, de elszorodunk, ha érezzük, hogy tűnőben van.”

A KELETNÉMET KÖNYVTERMÉS

A Kelet- és Nyugat-Németország között tátongó szakadék legszélesebb a könyvek világában. Heinz Kersten a Monat című nyugatnémet irodalmi lap novemberi számában úgy ír az Elba és az Odera között fejlődő irodalomról, mint a német szellem ismeretlen, föltáratlan területéről. Tőle tudjuk meg, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban tavaly 6205 könyv jelent meg, több mint 88 millió példányszámban. (Nyugat-Németországban ugyanezidő alatt 20 476 könyvet adtak ki.) A keletnémet könyvek nagyrésze természetesen szakkönyv. A szakkönyvek kiadása 1928 óta megkétszereződött. Hasonlóképpen nagyot fejlődött a politikai és a harcászati irodalom — főleg 1958-ban. (Többek között ekkor adták ki Klausewitz művét A háborúról, Friedrich Engels Válogatott harcászati írásait és a Fogj fegyvert! sokatmondó című antológiát.) A jogi irodalom viszont hanyatlott, hasonlóképpen a filozófia, a pszichológia és a teológia is. A megjelent könyveknek mindössze 18 százaléka szépirodalom, akárcsak Nyugat-Németországban, — csak a szerzők mások. A nyugatnémet könyvkereskedéseket szinte elárasztják a modern amerikai, francia és angol írók írásai, az Oderától keletre azonban csak Thomas Wolf, Faulkner, Caldwell, Aragon, Cronin, Sartre és Hemingway könyveit adták ki a keresletet egyáltalán nem kielégítő példányszámban. Nem találjuk meg azonban a keletnémet könyvkereskedésekben azoknak a keleti íróknak a könyveit sem, akik lazítani szeretnének az eszmei kaloda szorításán, s akiknek munkáit Nyugat-Németországban nagy gyönyörűséggel adták ki. Ide tartozik Dundicev, Ehrenburg, Nilov és Panov az oroszok közül, Háy Gvula és Déri Tibor a magyarok közül, meg a lengyel Hlaska. Nagy óvatossággal, gondosan mérlegelve az író és a könyv álláspontjait, szemelik ki a kiadandó könyveket. Zöme régi hazai írók: Bächer, Bracht, Bredel, Marschwitza, Renn, Seghers, Weinert, Friedrich, Wolf, Arnold Zweig műve, csupán néhány határontúli német: Lion Feuchtwanger, Leonhard Frank, Heinrich Mann és nagyrítkán Thomas Mann csatlakozik hozzájuk. Az újabb nemzedék írói közül Rudolf Bartsch Geliebt bis ans bittere Ende (Szeretve mind a keserű befejezésig) című regénye érte el a legnagyobb sikert. Mindjárt ezután következik Harry Türk Die Stunden der toten Augen (A halott szemek órája) című könyve. Mindkettő azonban csak üzleti siker volt, a kritika ledorongolta egyiket is, másikat is, mert dekadens polgári vonásokat fedezett fel bennük. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a szocialista realizmus követelményei összeegyeztethetetlenek a közönségsíkkal. Ervin Strittmatter Der Wundertäter (A csodátévő) című regénye, amelynek meséje jellegzetesen proletár tárgyú, 150 ezer példányban kelt el, és kivételesen nagy példányszámban jelentek meg Herbert Jobst, Wolfgang Joho, Liselotte Welskopf-Heinrich és mások könyvei is.

P. Seghers párizsi könyvkiadónál nemrégiben megjelent egy modern jugoszláv prózai antológia (Anthologie de la prose yougoslave contemporaine) Alain Bosquet francia író szerkesztésében, jugoszláv munkatársak fordításában. A Les Cahiers du Sud című marseille-i folyóirat novemberi száma rendkívül kedvező bírálatot közöl róla. Jean Todrani beszámolójában nem foglalkozik a könyvben megjelent valamennyi elbeszéléssel, csupán Jus Kozak, Ranko Marinković és Miroslav Krleža elbeszéléseit értékeli, úgy-hogy a beszámolóból nem is tudhatjuk, milyen írások szerepelnek a könyvben az említettek kivül. De nem is fontos, lényeg az, hogy egy magas irodalmi műveltségű francia hogyan látja a jugoszláv elbeszélők műveit, amelyekről mi, magunk gyakran csak vállvo-nogatással beszélünk. Egy idegen, ha téved is, nem közömbös, nem hanyag, már csak azért sem, mert az újdonság ingere — akarva, nem akarva — vonzza.

— A szerb-horvát föld — állapítja meg Todrani —, fanyar, kemény. Hirtelen és szélsőséges éghajlati változások uralkodnak fölötte, vad szakadékok szántják keresztül-kasul, amelyek kedvez-nek a gerilla-harcnak, de — a már legendássá vált nyomornak is. És fanyarok, magánosak az emberek is, akik e kemény talajból, e könyörtelen éghajlat alatt nőttek ki, mégis mélyen gyökereznek földjükben, közvetlen kapcsolataik vannak erdeikkel és az erdők-ben élő madarakkal.

A beszámoló írója egy másik helyen azt mondja, hogy a ju-goszláv elbeszélések nem tartoznak a nyugati hagyományok és kultúra szellemi birodalmához, majd megállapítja:

— Ez az irodalom könyörtelen korszakunk háborúiból fakadt, s a sok vérontásban eltorzult ember most már — végülis — szom-jazik az élet után, és szomjuságát a borzalmak és a bátorság tük-rében vetíti elénk. A kifejezés tökéletes eszközei ezek az elbeszé-lések, de — vigyázat! — nem olyanok, mint a francia elbeszélé-sek, amelyek nem ritkán csak merész fordulattal végződő játékos formulák. Nem mindig irodalmiak a jugoszláv elbeszélések, de egy való világ szülte őket, erős vonásokkal megrajzolt képei egy világnak és e világ nyers látomásainak. Nincs kétség afelől, hogy ez az új irodalom feledésbe dönti a formákba merevedett költé-szetet, a megkövesült bírálatot, s bizonyítja, hogy az ilyen köl-tészet, az ilyen bírálat nem más, mint egy szellemes, érdekes sakk-játszma, amelynek fejtörései, ötletessége és szórakoztató volta egykettőre — s örökre — elillan.